

УДК 338.124.4

АНТОНЕЦЬ М.В.

Київський національний університет технологій та дизайну

МЕХАНІЗМ ОЦІНКИ МАСШТАБІВ КРИЗОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Розглянути основні сучасні методи, інструменти оцінки масштабів кризового стану підприємств. Розробити модель оцінки масштабів кризового стану підприємства, що може бути застосована при проведенні діагностики фінансового стану підприємства та визначені тенденції розвитку кризового явища, для прийняття заходів з нормалізації фінансового становища підприємства або ліквідації загрози банкрутства.

Методика. Комплексний системний аналіз методів дослідження фінансово-майнового стану підприємства, інструменти діагностики зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, методи комбінаторики та системної динаміки.

Результати. З метою оцінки масштабів кризового явища та його впливу на фінансовий стан підприємства за умови прийняття тих чи інших превентивних або регулюючих заходів розроблено економіко-математичну модель оцінки масштабів кризового стану підприємства.

Наукова новизна. Розроблено механізм оцінки масштабів кризового стану підприємства, що складається з методів, інструментів комплексного системного аналізу фінансово-майнового стану підприємства та загроз й можливостей зовнішнього середовища, а також економіко-математичної моделі оцінки масштабів кризового стану підприємства.

Практична значимість. Запропоновані підходи можуть бути застосовані при проведенні діагностики фінансового стану підприємства та визначені тенденції розвитку кризового явища, оцінюванні ефективності прийнятих управлінських рішень відносно прийняття превентивних заходів для нормалізації фінансового становища підприємства або ліквідації загрози банкрутства.

Ключові слова: криза, фінансово-майновий стан підприємства, механізм, прибуток, банкрутство.

Вступ. Дослідження кризових процесів викликає необхідність вивчення прояву економічних законів та категорій ринкової економіки на кожному етапі розвитку ринкових відносин, створення та реалізації прогнозованих та аналітичних технологій і систем інформаційної підтримки прийняття рішень у системі державного управління в цілому, промисловій галузі та окремого промислового підприємства. Тому на сучасному етапі розвитку нашого суспільства головним завданням є формування ефективного антикризового управління підприємствами, здатного забезпечити соціально-економічне відродження на основі збільшення обсягів ВВП та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Питання антикризового управління підприємствами досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені: Акофф Р., Альтман Е.В., Беляєв С.Г., Бланк І.А., Брюховецька Н.Ю., Булеєв І.П., Градов А.П., Дюпон П., Загорський В.С., Ковальов В.В., Коротков Е.М., Кузьмін О.Є., Нортон Д.,

Поддєрьогін А.М., Слав'юк Р.А., Сорока Р.А., Стоянова Е.С., Терещенко О.О., Тридід О.М., Уткін Е.А., Шило А.П. Позитивно оцінюючи їх суттєвий внесок у вирішення багатьох теоретичних і практичних питань антикризового управління підприємствами, слід вказати на деякі аспекти, що потребують подальшого наукового обґрунтування та розвитку. Недостатньо вирішеними залишаються питання формування ефективних механізмів оцінки масштабів кризового стану, що враховували б вимоги ринкової економіки, етапи життєвого циклу та галузеву специфіку підприємств.

Постановка завдання. Метою статті є удосконалення теоретичних положень та розробка методичних рекомендацій щодо синтезу ефективних методів, інструментів та моделей діагностики масштабів кризового стану підприємства, спрямованих на забезпечення його стійкого ефективного функціонування та розвитку в умовах ринкової економіки.

Результати дослідження. Суттєве значення для формування ефективного механізму проактивного антикризового управління підприємством має визначення масштабів кризового стану підприємства, оскільки саме від цієї оцінки залежить вибір антикризових компонентів та розробка стратегій стабілізації стану підприємства. Для цього за ступенем впливу на діяльність та подальший розвиток підприємства будемо розрізняти наступні типи кризового стану підприємства: легка криза, важка криза та катастрофа [1].

Легкий кризовий стан підприємства – це криза, за якої підприємство недовго перебуває у кризовій зоні своєї діяльності, швидко та з невисокими витратами долає кризові явища, які не завдають суттєвої шкоди його функціонуванню. Найчастіше легкий кризовий стан підприємства пов'язаний із погіршенням ліквідності та платоспроможності підприємства. До основних симптомів легкого кризового стану підприємства можна віднести: погіршення ритмічності випуску готової продукції та незначне збільшення матеріалоемності її виробництва; зростання дебіторської та кредиторської заборгованості; зменшення продуктивності праці; уповільнення темпів оновлення основних виробничих фондів; зростання незавершеного виробництва та залишків готової продукції на складі; скорочення асортименту продукції; зменшення прибутків та рентабельності в динаміці; скорочення попиту на товари; наявність штрафних санкцій за контрактами; зниження обіговості оборотних активів та ін. [2].

Можливими наслідками легкого кризового стану підприємства є швидке послаблення кризи, м'який вихід з неї, який не потребує різких змін у практиці господарювання та управління, повне оздоровлення підприємства.

Важкий кризовий стан підприємства виникає внаслідок дії кризи, яка може призвести до руйнування соціально-економічних структур на підприємстві. Механізми формування та розвитку кризи складні, вони акумулюють у собі численні протиріччя, і тому подолання її вимагає значних втрат зусиль, часу і грошей. При цьому можливими наслідками такого становища підприємства може бути оздоровлення, внаслідок різких та довгострокових змін, перетворення підприємства шляхом кількісних та якісних змін, загострення кризи [3,4].

Найчастіше важкий кризовий стан підприємства є пов'язаним із погіршенням фінансової стійкості та незалежності підприємства, а також фінансових результатів його господарювання. До основних симптомів важкого кризового стану підприємства можна віднести: зниження обсягів реалізації готової продукції та суттєве скорочення попиту на неї; зменшення оборотних активів; скорочення обсягів замовлень на продукцію підприємства;

зниження прибутковості діяльності навіть в разі збільшення обсягів реалізації готової продукції; наявність збитків та зменшення рентабельності підприємства; зростання собівартості готової продукції; суттєві коливання цін на усіх видах ринків; зниження цін на акції підприємства; банкрутство партнерів по бізнесу (особливо дебіторів); суттєві зміни у структурі балансу; зростання заборгованості підприємства; зниження рівня ліквідності, платоспроможності та ділової активності; збільшення простоїв устаткування; зниження технічного рівня виробництва; скорочення виробничих потужностей; різка зміна запасів оборотних активів; збільшення питомої ваги відходів у загальних обсягах витрат на виробництво; збільшення плинності персоналу, затримки у виплаті заробітної плати тощо [5].

Під катастрофою слід розуміти такий процес, під час якого взаємний вплив зовнішніх та внутрішніх чинників призводить до втрати керованості підприємства, не дає змоги вийти з кризи та призводить до признання його банкрутом та припинення діяльності підприємства. З катастрофою зазвичай ототожнюють поєднання системної (погіршення фінансового, технологічного, виробничого, організаційного та соціального стану підприємства) та стратегічної (вичерпування стратегічного потенціалу підприємства) криз [6].

До основних симптомів катастрофи на підприємстві можна віднести: відсутність замовлень на продукцію підприємства; відсутність залишків готової продукції на складі; великі збитки від господарювання протягом тривалого часу; скорочення оборотних коштів внаслідок розпродажу; зниження рівня фінансової стійкості та незалежності; обвал цін на акції підприємства; великі простої виробництва; моральна та фізична зношеність виробничих фондів та ін. [7].

З метою оцінки масштабів кризового явища та його впливу на фінансовий стан підприємства за умови прийняття тих чи інших превентивних або регулюючих заходів розроблено економіко-математичну модель оцінки масштабів кризового стану підприємства [8]. Для діагностики поточного стану підприємства у момент часу t_1 розглянемо множину фінансово-економічних показників k_1, k_2, \dots, k_n . Для можливості співставлення цих показників пропонуємо групувати їх таким чином, щоб вони були визначені на єдиній шкалі і мали однаковий критеріальний напрямок оцінювання (зростання або спадання). Нехай множина цих показників після нормування є k'_1, k'_2, \dots, k'_n . Те що ці показники визначалися у момент часу t_i будемо фіксувати таким чином: $k'_1(t_i), k'_2(t_i), \dots, k'_n(t_i)$.

На визначеній множині фінансово-економічних показників розрахуємо інтегрований показник фінансово-економічного стану підприємства:

$$I(t_i) = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n k'_j(t_i), \quad (1)$$

який розглядається як математичне очікування фінансово-економічних показників. Очевидно, що $I(t_i) \in [a_o, a_m]$, де a_o, a_m відповідно мінімальне і максимальне значення, які може приймати інтегрований показник.

За допомогою експертів розіб'ємо відрізок $[a_o, a_m]$ на підвідрізки $[a_o, a_1], [a_1, a_2],$

..., $[a_{m-1}, a_m]$, де $a_0 < a_1 < a_2 < \dots < a_{m-1} < a_m$.

Кожному підвідрізку ставиться у відповідність визначення фінансово-економічне становище підприємства: кризове, дуже погане, погане, стабільне, нормальне тощо.

Очевидно, що існує j , таке що:

$$I(t_i) \in [a_{j-1}, a_j] \quad (j = \overline{1, m}). \quad (2)$$

Кожному з під відрізків $[a_{j-1}, a_j]$ поставимо у відповідність управлінське рішення u_j , яке приймається відповідальною особою. Це управлінське рішення може бути визначено одноразово на етапі експертного оцінювання, або змінюватися постійно відповідальною особою за статусом її компетенцій. Таким чином інтегрований показник $I(t_i, u_i)$ визначає фінансово-економічний стан підприємства в момент часу t_i і заподіяні управлінські рішення u_i щодо його корегування.

У якості оцінки ефективності прийняття управлінських рішень можна розглядати величину $E(t_i)$:

$$E(t_i) = \frac{a_m - I(t_i, u_i)}{a_m - I(t_{i+1}, u_{i+1})}, \quad (3)$$

яка дає змогу оцінити прийняття управлінських рішень на попередньому моменті часу. Рішення було позитивним, якщо значення $E(t_i) > 1$ і негативне – у протилежному випадку.

Можливе оцінювання ефективності прийняття послідовності управлінських рішень на проміжках часу t_i, t_{i+1}, \dots, t_z . У якості одного з показників оцінки ефективності прийняття управлінських рішень може розглядатися величина:

$$W(t_i, t_z) = \sum_{r=i}^z (E(t_r) - 1). \quad (4)$$

Якщо величина $W(t_i, t_z)$ додатна, то протягом періоду часу $[t_i, t_z]$ приймалися у цілому ефективні управлінські рішення. У протилежному випадку управлінські рішення були неефективні.

Істотною проблемою в теорії і практиці антикризового управління підприємствами є недосконалість методик оцінки доцільності фінансового оздоровлення, оскільки вони орієнтовані перш за все на поточне фінансове положення підприємства і не враховують його потенційних можливостей. Дослідження робіт вітчизняних економістів показало відсутність однозначного визначення фінансового оздоровлення в понятійному апараті антикризового менеджменту [1,4,6]. Фінансове оздоровлення найчастіше визначається як процес розробки заходів у області фінансового менеджменту, направлених на відновлення платоспроможності підприємства.

Фактично економістами розглядаються лише окремі заходи в рамках фінансового оздоровлення, описувані без їх систематизації і взаємозв'язку один з одним [3,5]. Разом з тим, фінансова криза як індикатор суперечностей у фінансовій системі є слідством впливу своєрідного “синергетичного” ефекту різних видів кризи на підприємство, а тому фрагментарний підхід до фінансового оздоровлення, який акцентує увагу лише на фінансовому менеджменті, є однією з причин невдач в оздоровленні кризових підприємств.

Аналіз розглянутих в роботі визначень сутності фінансового оздоровлення, дозволив зробити висновок про те, що їх загальним недоліком є орієнтація тільки на відновлення платоспроможності підприємства [7].

На думку автора, відновлення платоспроможності є метою лише початком етапу оздоровлення підприємства, що дозволяє не допустити розвитку ситуації банкрутства. Разом з тим, фінансове оздоровлення підприємства має на увазі створення умов для стабільної підтримки його платоспроможності і фінансової стійкості. Необхідний базис для підтримки довгострокової фінансової спроможності підприємства створює лише максимально ефективне використання всіх його активів, що дозволяє якнайповніше реалізувати потенційні можливості підприємства.

Існуючі методики оцінки доцільності фінансового оздоровлення підприємства направлені на прогнозування можливості відновлення його платоспроможності [5,7]. Відповідно до запропонованого в даній роботі критерію фінансове оздоровлення підприємства доцільне тільки в тому випадку, якщо криза обумовлена прорахунками менеджменту і підприємство не вичерпало свої потенційні можливості, які полягають у наявності невикористаного фінансового потенціалу.

Основні процедури запропонованої методики оцінки доцільності фінансового оздоровлення підприємства представлено на рис. 1. На нашу думку, в процесі оцінки доцільності фінансового оздоровлення необхідно довести, що величина витрат, необхідних для оздоровлення кризового підприємства (величина внеску), не перевищує величину невикористаного фінансового потенціалу цього підприємства (величину віддачі фінансового оздоровлення). Розглядаючи фінансовий потенціал підприємства як максимально можливу вартість всіх його активів за умови їх якнайкращого і найефективнішого використання, для розрахунку такої вартості необхідно застосовувати метод дисконтування грошових потоків (формула (5)), оскільки саме такий підхід до оцінки фінансового потенціалу дозволяє одержати кількісну характеристику потенційних можливостей підприємства щодо формування максимального фінансового результату.

Рис. 3. Алгоритм оцінки доцільності фінансового оздоровлення підприємства

$$C_{\text{потенц}} = \sum_{i=1}^n \frac{ГП_i}{(1+r)^i} + \frac{ГП_{\text{пост}}}{(r-g)(1+r)^n}, \quad (5)$$

де $ГП_i$ – грошовий потік в i -му році,

$ГП_{\text{пост}}$ – грошовий потік в перший рік постпрогнозного періоду,

r – ставка дисконтування,

g – очікувані довгострокові середньорічні темпи зростання доходів в постпрогнозний період.

Рівень використання фінансового потенціалу підприємства, що характеризується поточною вартістю, при оцінці доцільності оздоровлення повинен бути розрахований виходячи з прогнозу фінансового результату діяльності підприємства за умови відсутності зусиль по його фінансовому оздоровленню, що відповідає положенням концепції оцінки “вартості діючого підприємства”. “Вартість діючого підприємства” виражає вартість деякого бізнесу, що склався, і виводиться шляхом капіталізації його прибутку:

$$C_{\text{поточне}} = \frac{I}{R} + C_{\text{лікв}}^{\text{нр}}, \quad (6)$$

де I – періодичний дохід,

R – коефіцієнт капіталізації,

$C_{\text{лікв}}^{\text{нр}}$ – ліквідаційна вартість інших (невживаних) активів.

Проте такий підхід до оцінки поточної вартості підприємства можна використовувати тільки в тій ситуації, коли підприємство одержує прибуток. В тому випадку, якщо діяльність підприємства збиткова, необхідно використовувати гібридні методи оцінки, що суміщають в собі особливості прибуткового і витратного підходів оцінки вартості бізнесу (наприклад, модель Блека-Шоулза).

Величина внеску визначається витратами на здійснення тактичних і стратегічних заходів програми фінансового оздоровлення підприємства, яка за своїм змістом повинна реалізувати варіант найкращого і найефективнішого використання існуючих активів підприємства:

$$F = F_{\text{фо}}^{\text{такт}} + F_{\text{фо}}^{\text{страт}}, \quad (7)$$

де $F_{\text{фо}}^{\text{такт}}$ – величина витрат на реалізацію тактичних заходів щодо фінансового оздоровлення,

$F_{\text{фо}}^{\text{страт}}$ – величина витрат на реалізацію стратегічних заходів щодо фінансового оздоровлення.

Проте в ході фінансового оздоровлення підприємства нерідко виникає необхідність реалізації інвестиційних проектів. В даному випадку витрати на реалізацію подібного проекту і грошовий потік, що генерується їм, повинні бути врахована окремо, оскільки реалізація нових інвестиційних проектів створює “додаткову” вартість підприємства, тобто приріст його фінансового потенціалу:

$$C_{don} = \sum_{j=1}^n NPV_j, \quad NPV = \sum_{t=1}^n \frac{ГП_{don_t}}{(1+r)^t}, \quad (8)$$

де $ГП_{don_t}$ – грошовий потік за інвестиційним проектом в році t з урахуванням величини інвестицій;

r – ставка дисконтування.

Висновки. Використання запропонованих критерію і методики оцінки доцільності фінансового оздоровлення дозволяє в значній мірі формалізувати процедуру ухвалення рішення про привабливість інвестицій в оздоровлення кризового підприємства. Представляється можливим застосування розробленої методики в процесі банкрутства підприємств-боржників, наприклад, при вирішенні питання про необхідність використання відновних, або ліквідаційних процедур, що дозволить запобігти або ж утруднити здійснення навмисного банкрутства суб’єктів господарювання.

Оскільки головною метою антикризового управління є запобігання банкрутству підприємства шляхом вибору ефективних заходів, націлених на усунення неплатоспроможності, відновлення фінансової стійкості, зміну фінансової стратегії з метою прискорення економічного зростання або проведення фінансової чи організаційної реструктуризації, було запропоновано механізм фінансової стабілізації. На основі проведеного дослідження, провідних положень фінансового та вартісного менеджменту потребує подальшого розвитку підхід до формування оперативного, тактичного та стратегічного механізмів, націлених на покращення фінансового становища підприємств реального сектору національної економіки.

Список використаних джерел

1. Белопольская Т. В. Информационное обеспечение механизма диагностики банкротства предприятий [Текст] / Т. В. Белопольская, А. О. Плахотник // Модели информационного сервиса в системах управления: сб. науч. тр. – Донецк : ДонНУ, 2012. – № 1. – С. 135 – 141.
2. Блехерман М. Х. Гибкие производственные системы [Текст] / М.Х. Блехерман. – М.: Экономика, 1988. – 221 с.
3. Буряк П.Ю. Контури фінансових відносин у контексті розвитку підприємств: сучасний вибір [Текст] / П.Ю. Буряк, О.В. Лівіновська // Держава та регіони. Серія: Економіка і підприємництво. – 2011. - № 5.- С. 192-197.
4. Василенко А.В. Менеджмент устойчивого развития предприятий [Текст]: монография / А.В. Василенко. – К.: Центр учебной литературы, 2005. – 648 с.
5. Диленко В. А. Экономико-математическое моделирование финансовых процессов [Текст]: монография / В. А. Диленко; Одес. нац. политехн. ун-т. – О.: Фенікс, 2012. – 344 с.

6. Финансовый менеджмент [Текст]: Учебное пособие; Под ред. В.М. Аньшина, А.А. Дагаева. – М.: Дело, 2003. – 528 с.
7. Поважний О. С. Антикризове управління підприємством [Текст]: монографія / О. С. Поважний, Н. М. Ткачова, В. Л. Пілюшенко ; Донец. держ. ун-т упр. - Донецьк : ВІК, 2010. - 309 с.
8. Solow, Robert M. Monopolistic competition and macroeconomic theory [Text] / Robert M. Solow. – М.: РГБ, 2003.
9. Werther, William B. Strategic Corporate Social Responsibility: Stakeholders in a Global Environment [Text] / William B. Werther, Jr. David Chandler. – 2nd ed. – [California]: SAGE Publication, Inc., 2011. – 416 с.

МЕХАНИЗМ ОЦЕНКИ МАСШТАБОВ КРИЗИСНОГО СОСТОЯНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

АНТОНЕЦ М.В.

Киевский национальный университет технологии и дизайна

Цель. Рассмотреть основные современные методы, инструменты оценки масштабов кризисного состояния предприятий. Разработать модель оценки масштабов кризисного состояния предприятия, которая может быть применена при проведенные диагностики финансового состояния предприятия и определении тенденций развития кризисного явления, для разработки мероприятий по нормализации финансового положения предприятия или ликвидации угрозы банкротства.

Методика. Комплексный системный анализ методов исследования финансово-имущественного состояния предприятия, инструменты диагностики внешней и внутренней среды предприятия, методы комбинаторики и системной динамики.

Результаты. С целью оценки масштабов кризисного явления и его влияния на финансовое состояние предприятия при условии принятия тех или иных превентивных или регулирующих мероприятий разработана экономико-математическая модель оценки масштабов кризисного состояния предприятия.

Научная новизна. Разработан механизм оценки масштабов кризисного состояния предприятия, который состоит из методов, инструментов комплексного системного анализа финансово-имущественного состояния предприятия и угроз и возможностей внешней среды, а также экономико-математической модели оценки масштабов кризисного состояния предприятия.

Практическая значимость. Предложенные подходы могут быть применены при проведенные диагностики финансового состояния предприятия и определении тенденций развития кризисного явления, оценки эффективности управленческих решений относительно принятия превентивных мероприятий для нормализации финансового положения предприятия или ликвидации угрозы банкротства.

Ключевые слова: кризис, финансово-имущественное состояние предприятия, механизм, прибыль, банкротство.

MECHANISM OF ASSESSMENT OF EXTENT OF CRISIS STATE OF ENTERPRISE

ANTONETS M. V.

Kyiv National University of Technologies and Design

Object. To consider the main modern methods, the assessment tools of extent of crisis state of enterprise. To work out the model of extent of crisis state of enterprise which can be applied at the running diagnostics of financial state of enterprise and at determination of tendencies of crisis development, for taking measures concerning normalization of financial state of enterprise or liquidation of bankruptcy threat.

Methodology. Complex system-oriented analysis of methods of research of financial and property status of enterprise, test tools for internal and external environment of enterprise, combinatorial and system dynamics methods.

Results. For the purpose of assessment of extent of crisis and its impact on financial status of enterprise in case of taking any preventive or regulating measures the economic and mathematical model of assessment of extent of crisis state of enterprise has been developed.

Scientific novelty. The mechanism of assessment of extent of crisis of enterprise that consists of methods, tools for complex system-oriented analysis of financial and property status of enterprise and threats and possibilities of external environment, and economic and mathematical model of assessment of extent of crisis state of enterprise has been developed.

Practical implications. Suggested approaches can be applied at the running diagnostics of financial state of enterprise and at determination of tendencies of crisis development, at estimating efficiency of managerial decisions concerning preventive measures for normalization of financial state of enterprise or liquidation of bankruptcy threat.

Keywords: *crisis, financial and property status of enterprise, mechanism, income, bankruptcy.*